

УДК 378.011.3-373.2

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2019.73.180972>**МАРИНА КОНОНОВА**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2994-6866>

(Полтава)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: meerschaum@ukr.net**КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

У статті подано аналіз сутності понять «критерій», «показник». Визначено та охарактеризовано такі критерії професійного розвитку майбутніх дефектологів, як когнітивно-креативний, мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний, особистісно-рефлексивний. За кожним критерієм виокремлено провідні показники, що уможливають об'єктивну оцінку професійного розвитку майбутніх дефектологів.

Ключові слова: майбутні дефектологи; критерії; показники; професійна діяльність; освітній процес; професійний розвиток.

Постановка проблеми. Пріоритетом освітньої діяльності в Україні, згідно з нормативними документами, є професійно компетентний, ініціативний, творчий фахівець, здатний швидко адаптуватися до сучасного плінного світу, що супроводжується докорінними цивілізаційно-парадигмальними змінами в науці як формі суспільної свідомості та, відповідно, у системі сучасної освіти.

Здійснений аналіз наукових праць, присвячених проблемам професіогенезу вчителя-початківця дозволяє стверджувати, що домінуючим у вітчизняних дослідженнях стає інтегративний підхід до професійного розвитку педагога в умовах цивілізаційних змін (О. Вознюк, О. Дубасенюк), в якому однією з провідних теоретико-методологічних засад є твердження про взаємне потенціювання (когеренцію, підсилення) особистісних і професійних аспектів розвитку педагога та вихід на рівень системних якостей цілого (Вознюк, & Дубасенюк, 2010), про особливе значення особистісного сенсу професійної діяльності, самосвідомості, Я-концепції та самовизначення і самореалізації фахівця у професійній сфері, що створює підґрунтя для виокремлення компонентів, критеріїв і відповідних показників професійного розвитку майбутніх вчителів-дефектологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу довідкової літератури та низки наукових розвідок, присвячених з'ясуванню сутності понять «критерій» і «показник», засвідчують наявність поліаспектності у їх визначенні.

У педагогіці під критеріями розуміють ознаки, за якими можна оцінити й порівняти педагогічні явища, процеси тощо. А. Галімов зазначає, що критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію визначають у конкретних показниках, для яких, своєю чергою, характерна низка ознак (Галімов, 2004, с. 93).

Л. Путляєва, вивчаючи сучасні проблеми професійного навчання, конкретизує значення критерію як «міри оцінювання досліджуваного явища та тих змін, які відбулися в розвитку окремих складових чи особистості в цілому в результаті експериментального навчання та визначених педагогічних умов, за яких гіпотеза відповідає чи не відповідає результатам експерименту» (Путляєва, 1990, с. 37).

Науковці вважають, що ознака, яка використовується як критерій, може бути виражена якісною або кількісною характеристикою. Проте в педагогічних дослідженнях перевага надається якісним характеристикам досліджуваних явищ чи процесів, що зберігає описовість наукових пошуків і ускладнює статистичну обробку та уніфікацію. Більшість дослідників усі критерії професіоналізму і професійної компетентності поділяють на дві групи: 1) об'єктивні критерії – ті, що характеризують відповідність спеціаліста вимогам професії, а саме: а) критерії, які належать до нормативних показників успішності реалізації діяльності (зов-

нішні результативні); б) критерії, які характеризують рівень професійної кваліфікації об'єкта праці, розвитку професійно важливих якостей (внутрішні змістовні); 2) суб'єктивні критерії, що характеризують ступінь відповідності професії вимогам спеціаліста (Коваленко, & Сыромятников, 2008, с. 67).

Мета статті – визначити критерії та показники професійного розвитку майбутнього дефектолога для подальшого їх використання в емпіричній частині дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Беручи до уваги результати досліджень з проблеми підготовки дефектологів, їх професійного розвитку та опираючись на положення науковців про сутність критеріїв і їх показників, ми визначаємо такі критерії професійного розвитку майбутніх дефектологів: когнітивно-креативний, мотиваційно-ціннісний, практично-діяльниський, особистісно-рефлексивний.

Когнітивно-креативний критерій професійного розвитку майбутнього дефектолога формується під час оволодіння професійними знаннями, а саме: теоретично-методологічними знаннями у сфері гуманітарних, світоглядних, власне професійних наук; універсальними способами пізнання та практичної діяльності.

Когнітивний компонент професійного розвитку майбутнього дефектолога включає вміння аналізувати і оцінювати клініко-соматичні, психолого-педагогічні і корекційно-педагогічні явища щодо організації діагностичної, корекційної, реабілітаційної, профілактичної, консультативно-просвітницької діяльності; розуміння сутності комплексного корекційного впливу на дитину у структурі освітнього процесу з урахуванням потенційних можливостей індивідуальності; успішне оволодіння комплексом медико-біологічних, клінічних, психологічних і педагогічних знань і умінь, потрібних для практичної діяльності та успішності у процесі опанування курсів професійно орієнтованого циклу (Пахомова, 2013).

Наявність індивідуально-творчого елемента в організації і проведенні корекційно-педагогічної діяльності – найбільш суттєві корекційно-педагогічні вміння (з точки зору наявності творчих), які відображають специфіку індивідуально-професійного стилю вчителя-дефектолога, що діє у творчому векторі власного розвитку: вміння переносити відомі інтегративні корекційно-педагогічні знання, варіанти рішення, прийоми корекційної роботи в умови нової педагогічної ситуації; вміння знаходити для кожної педагогічної ситуації нове рішення за допомогою інтеграції відомих ідей, знань, навичок; вміння конструювати нові прийоми для вирішення корекційно-педагогічних ситуацій.

Ще В. О. Сухомлинський підкреслював, що тільки творчий учитель здатен запалити в учня жагу пізнання, тому кожному педагогові необхідно розвивати креативність, що є головним показником його професійної компетентності, професійного розвитку.

Отже, враховуючи вище викладене ми вважаємо, що когнітивно-креативний компонент професійного розвитку майбутніх дефектологів можна оцінити за провідними показниками: рівень сформованості теоретико-методологічних знань із профільних дисциплін (кількісна і якісна характеристики); рівень сформованості знань із окремих видів та технологій корекційної роботи (кількісна і якісна характеристики); рівень розвиненості інтегративного мислення; креативність, що проявляється у наявності образного мислення, творчих ідей, які дозволяють приймати оригінальні рішення педагогічних ситуацій та креативно організувати навчальний процес.

За О. Леонтьєвим, «співвідношення потреб, мотивів і цілей утворює особистісний зміст усякої діяльності, в тому числі професійної» (Леонтьєв, 2005, с. 144-57). Тож, в основі обґрунтування *мотиваційно-ціннісного критерію* лежить твердження, що будь-яка діяльність людини викликана певними мотивами.

Важливо звернути увагу на той факт, що вибір певних дій, способу поведінки чи напряму діяльності, через які реалізується інтеграція складових підготовки, значною мірою обумовлюється її ціннісними пріоритетами. Діяльність, як зазначає А. Андреев, неможливо здійснити без певної мотивації, а мотивація, у свою чергу, формується на основі ціннісних відносин особистості (Андреев, 2005, с. 19).

Слід зазначити, що на першому місці в ієрархії мірил мотиваційно-ціннісного критерію професійного розвитку майбутнього дефектолога має посідати показник потреби в оволодінні спеціальністю. Як внутрішній збудник активності, потреба майбутнього дефектолога в оволодінні професійними видами діяльності (діагностичної, корекційної, реабілітаційної, профілактичної, консультативно-просвітницької діяльності) постає сегментом його внутрішнього світу. Ураховуючи те, що внутрішньою причиною активності особистості є потреби, котрі породжують мо-

тиви, а мотиви – цілі, дії, результати, доцільно оперувати поняттям вищих потреб, які А. Маслоу називає потребами зростання (Маслоу, 1999, с. 8). Саме вони знаходять своє вираження в меті досягнення професійного розвитку.

Мотиваційно-ціннісний критерій передбачає формування бажання і потреби вчителя-дефектолога приймати дитину з особливими освітніми потребами, прагнути до вибудовування індивідуальної траєкторії розвитку такого учня, забезпечити супровід, ситуацію успіху, надавати консультаційну допомогу та підтримку батькам вихованця. При цьому важливим фактором є високий показник пізнавальної мотивації, що забезпечує формування мотивації на застосування отриманих знань на практиці.

Отже, ми вважаємо, що мотиваційно-ціннісний критерій професійного розвитку майбутніх дефектологів можна оцінити за провідними показниками: професійна позиція, яка проявляється у готовності майбутнього дефектолога до педагогічної діяльності в інклюзивних і спеціальних закладах освіти (нагальна, ситуативна, перспективна); інтерес (широкий, обмежений, вузький) до психолого-педагогічних, медико-біологічних та інших профільних дисциплін; мотиваційна спрямованість на оволодіння професійними видами діяльності – діагностичної, корекційної, реабілітаційної, профілактичної, консультативно-просвітницької (нагальна, ситуативна, перспективна); інтерес (широкий, обмежений, вузький) до обраного фаху й дітей із вадами в розвитку та пріоритету (абсолютний, вибірковий, випадковий) корекційно-педагогічної діяльності; потреба в самопізнанні (нагальна, ситуативна, перспективна), що дає можливість виявити дефектологам свій природний потенціал, здібності та організувати професійну діяльність відповідно своїм індивідуальним властивостям; розвиток ціннісного ставлення до особистості дитини.

У структурі професійного розвитку майбутніх дефектологів важлива роль відводиться *практично-діяльнісному критерію*, який передбачає оволодіння дефектологом методиками та технологіями використання педагогічних, психологічних і медичних знань на рівні вмінь здійснювати основні види професійної діяльності (діагностико-аналітична, корекційно-розвивальна, дидактична, виховна, консультативна, освітньо-просвітницька, конструктивно-організаторська, комунікативна) в інклюзивному освітньому середовищі та у спеціальних закладах освіти.

Таким чином, показниками практично-діялісного критерію є: уміння впроваджувати психолого-педагогічні і медичні знання у практичну діяльність; уміння проводити моніторинг розвитку, навченості і вихованості дітей з особливими освітніми потребами і розробляти нові технології корекційно-реабілітаційного впливу і розвитку особистості дитини в цілому; здатність передати отримані знання; готовність до організації та співпраці в корекційній діяльності; особливості індивідуально-творчого самовираження дефектолога.

Особистісно-рефлексивний критерій включає в себе сукупність особистісних характеристик, що обумовлюють професійні якості, враховуючи вимоги професії, та забезпечують ефективність усієї професійної діяльності.

В професіограмі, розробленій С. Мироною, визначені й описані соціальні ролі педагога-дефектолога, через виконання яких спеціаліст реалізує соціальні функції, висунуті суспільством до цієї професії та представлені об'єктивізовані вимоги до його особистості та діяльності (Миронова, 2007).

Науковці В. Синьов, Г. Коберник, Н. Назарова виділяють особистісні якості, суб'єктивні характерологічні риси (педагогічна чуйність, терпіння, наполегливість у досягненні поставленої мети, твердість і послідовність, організованість, педагогічний такт, здатність до емпатії, енергійність, пошана і любов до своїх вихованців, професійна чесність і порядність), що необхідні для роботи з дітьми з психофізичними порушеннями (Синьов, & Коберник, 1994).

Однією з основних якостей особистості, що спрямовують її на саморозвиток, є професійна рефлексія, котра допомагає оцінити одержані результати, визначити цілі подальшої роботи, скорегувати свій професійний шлях (Резван, 2013, с. 4).

Як зазначає О. Федій: «Для того, щоб механізм рефлексії запрацював, учителю необхідно мати певні знання і про дитину, і про себе. Об'єктивну інформацію про власні особистісні якості, професійну майстерність учитель отримує в процесі самодіагностики (самотестування, самопостереження, самооцінювання тощо)» (Федій, 2010, с. 324).

Сутність *особистісно-рефлексивного критерію* полягає в осмисленні майбутнім дефектологом передумов, закономірностей і механізмів власної професійної діяльності. Рефлексія як засіб розкриття внутрішніх сил особистості, як рушійна сила інтелектуального й культурного розвитку майбутнього дефектолога є важливим засобом самопізнання та саморозвитку фахівця, визначальним чинником усієї професійної діяльності.

Отже, як основні показники особистісно-рефлексивного критерію професійного розвитку майбутніх дефектологів нами виокремлюються: уміння аналізувати й оцінювати наявність особистісних і професійних якостей, необхідних для забезпечення якості освітнього процесу для дітей з порушеннями психофізичного розвитку; уміння усвідомлювати й співвідносити свої можливості з соціальними вимогами; сформованість самосвідомості, рефлексії, самоконтролю, самостійності та адекватної самооцінки; усвідомлення сильних сторін своєї особистості та використання їх задля формування власного професійного стилю.

Висновки. Тож, визначені критерії і показники уможливають об'єктивну оцінку професійного розвитку майбутніх дефектологів. Використання цих критеріїв в освітньому процесі закладів вищої освіти дасть змогу підвищити ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивних освітніх закладах і спеціальних закладах, що і є перспективою подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа. *Педагогика*. 2005. № 4. С. 19–27.
- Вознюк О. В., Дубасенюк О. А. Інтегративний підхід до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін. *Науковий часопис НПУ імені М. М. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість*. 2010. Вип. 12 (22). С. 17–20.
- Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикор донників до виховної роботи з особовим складом. Хмельницький : НАДСПУ, 2004. 376 с.
- Коваленко А. В., Сыромятников И. В. Профессионализм и его развитие как научная проблема в психологии. *Инновации в образовании*. 2008. № 10. С. 58–70.
- Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. 2-е изд., стер. Москва ; Академия, 2005. 352 с.
- Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 479 с.
- Миронова С. П. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх учителів до корекційної роботи в освітніх закладах для дітей з вадами інтелекту : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 2007. 37 с.
- Пахомова Н. Г. Інтеграція медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки майбутніх логопедів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2013. 533 с.
- Путляева Л. В. Современные психолого-педагогические проблемы профессионального обучения. Москва : ЦОЛНУВ, 1990. 170 с.
- Резван О. О. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. Харків : ХНАДУ, 2013. 172 с.
- Синьов В. М., Коберник Г. М. Основи дефектології. Київ : Вища шк., 1994. 143 с.
- Федій О. А. Теорія і практика підготовки педагогів до використання засобів естетотерапії у професійній діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Полтава, 2010. 500 с.

REFERENCES

- Andreev, A. L. (2005). Kompetentnostnaya paradigma v obrazovanii: opyt filosofsko-metodologicheskogo analiza [Competency paradigm in education: philosophic and methodological analysis]. *Pedagogika [Pedagogy]*, 4, 19-27 [in Russian].
- Fedii, O. A. (2010). *Teoriia i praktyka pidhotovky pedahohiv do vykorystannia zasobiv estetoterapii u profesiinii diialnosti [Theory and practice of training teachers for the use of aesthetic therapies in professional activities]*. (Ph.D.diss.). Poltava [in Ukrainian].
- Halimov, A. V. (2004). *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnix ofitseriv-prykor donnykiv do vykhovnoi roboty z osobovym skladom [Theoretical and methodical principles of preparation of future officers-doctors for educational work with personnel]*. Khmelnytskyi: NADSPU [in Ukrainian].
- Kovalenko, A. V., & Syromyatnikov, I. V. (2008). Professionalizm i ego razvitie kak nauchnaya problema v psikhologii [Professionalism and its development as a scientific problem in psychology]. *Innovatsii v obrazovanii [Innovation in education]*, 10, 58-71 [in Russian].
- Leont'ev, A. N. (2005). *Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Activities Consciousness Personality]*. (2-e izd., ster.). Moskva: Akademiya [in Russian].

- Maslou, A. (1999). *Motivatsiya i lichnost'* [Motivation and personality]. Sankt-Peterburg: Evraziya [in Russian].
- Myronova, S. P. (2007). *Teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv do korektsiinoi roboty v osvitynikh zakladakh dlia ditei z vadamy intelektu* [Theoretical and methodological bases for the preparation of future teachers for correctional work in educational institutions for children with intellectual disabilities]. (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv [in Ukrainian].
- Pakhomova, N. H. (2013). *Intehratsiia medyko-psykholohichnoi ta pedahohichnoi skladovykh profesiinoi pidhotovky maibutnikh lohopediv* [Integration of medical-psychological and pedagogical components of professional training of future speech therapists]. (Ph.D.diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Putlyaeva, L. V. (1990). *Sovremennye psikhologo-pedagogicheskie problemy professional'nogo obucheniya* [Modern psychological and pedagogical problems of vocational training]. Moskva: TsOLNUV [in Russian].
- Rezvan, O. O. (2013). *Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli* [Teaching method in high school]. Kharkiv: KhNADU [in Russian].
- Synov, V. M., & Kobernyk, H. M. (1994). *Osnovy defektologii* [Fundamentals of Defectology]. Kyiv: Vyshcha shk. [in Ukrainian].
- Vozniuk, O. V., & Dubaseniuk, O. A. (2010). *Intehrativnyi pidkhid do profesiinoho rozvytku osobystosti pedahoha v umovakh tsyvilizatsiinykh zmin* [Integrative approach to the professional development of the teacher's personality in the conditions of civilizational changes]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.M. Drahomanova. Seriya 16: Tvorchia osobystist* [Scientific journal of NPU named after MM Drahomanov Series 16: Creative Personality], 12(22), 17-22 [in Ukrainian].

MARYNA KONONOVA

CRITERIA AND INDICATORS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE PROFESSIONALS IN SPECIAL EDUCATION

The article analyzes the essence of the concepts of "criterion", "indicator". As a result of the theoretical study of the problem, it is noted that all criteria of professionalism are divided into objective (external productive, internal content) and subjective, characterizing the degree of compliance of the specialist with the requirements of a profession.

The following criteria for the professional development of future speech therapists, such as cognitive and creative, motivational and value, practical and activity orientated, personal and reflexive, are determined. The presented criteria are described. It is noted that the cognitive and creative criterion is formed during the theoretical and methodological knowledge mastering in the field of humanitarian, ideological, and in particular professional sciences; universal ways of cognition and practical activity. Motivational and value criterion of the professional development of future defectologists includes professional position, interest to profile disciplines, motivation orientation on professional activities mastery, interest to the chosen specialty and children with developmental defects. Practical and activity orientated criterion involves mastering the defectologist methods and technologies of the pedagogical, psychological and medical knowledge use at the level of skills to conduct the diagnostic, corrective, rehabilitation, preventive, advisory and educational activities in the inclusive educational environment and in the special educational institutions. Personal and reflexive criterion includes a set of personality characteristics that determine professional qualities, taking into account the requirements of the profession, and ensure the effectiveness of all professional activities.

According to each criterion, the leading indicators are identified, which will allow an objective assessment of future speech therapists professional development.

It is emphasized that the use of these criteria in the educational process of higher educational institutions will increase the efficiency of special education future specialists training.

Key words: *future speech therapists, criteria, indicators, professional activity, educational process, professional development.*

Одержано 10.02.2019р.